

van Wolterbeek. De auteur heeft schijnbaar geen kennis genomen van deze gegevens. Zijn biografie voegt daarom weinig toe aan de 'Levensbijzonderheden van Constantijn Johan Wolterbeek, vice-admiraal', een 98 pagina's tellende necrologie die schoonzoon D. G. (Wolterbeek) Muller in 1846, een jaar na Wolterbeeks overlijden, publiceerde in de *Verhandelingen en berigten betrekkelijk het zeezezen en de zeevaartkunde*. Toch heeft de onderhavige publicatie een zekere charme door het plezier dat de auteur aan zijn werk heeft ontleend en de aard van de bron. Memoires bieden vaak een blik achter de schermen van het metier en bevatten altijd wel enige wetenswaardigheden. Dat van de inheemse bemanning de altijd kakelende en schreeuwende Chinezen zelfs met de bajonet op de borst niet waren te bedaren, is zo'n persoonlijke observatie die in de officiële expeditieverslagen van de aanval op Palembang (1819) niet vermeld zal staan.

Dit boek schetst een beeld van een gedreven persoon die leefde voor de marine. Wolterbeek toont zich een strijdvaardig en standvastig marineofficier met een praktische instelling. Als telg uit een predikantenfamilie, geboren in Steenderen, lag een carrière bij de zeemacht niet erg voor de hand. Zes maanden na de slag bij de Doggersbank monsterde de zestienjarige jongeling aan als adelborst op de *Schiedam* van de Admiraliteit van Rotterdam. Hij verdedigde zijn vaderland tegen Groot-Brittannië, tegen Frankrijk en later weer met Frankrijk tegen Engeland. Hij diende achtereenvolgens stadhouders Willem V, de Bataafse Republiek, koning Lodewijk Napoleon en koning Willem I. Na de inlijving van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk in 1810 vroeg Wolterbeek ontslag om gezondheidsredenen, een goed excuus om Napoleon (en de Franse vlag) niet te hoeven volgen. In dienst van de Admiraliteit voer hij op de Noordzee, trad in West-Indië op tegen weggelopen slaven, kruiste in de Middellandse Zee ter bescherming van de handelsvaart en vertrok in 1789 voor het eerst naar Oost-Indië. Hij maakte naam door in de strijd tegen opstandelingen op een van de Molukse eilanden als eerste de Nederlandse vlag op de *benteng* te plaatsten. Tijdens de Bataafs-Franse tijd volgden de bevorderingen elkaar snel op. Perioden van inactiviteit bracht hij door op zijn Gelderse landgoed Bronkhorst. In de nieuw opgerichte Koninklijke Marine werd hij door koning Willem I al gauw benoemd tot schout-bij-nacht. Als vlagofficier vielen hem de meest attractieve functies ten deel: commandant der zeemacht in Nederlands-Indië (1819-1821), commandant van het marine-eskader in de Middellandse Zee (1824-1828), directeur der marine te Amsterdam (1829) en tenslotte directeur-generaal op het ministerie van marine, een functie die hij tien jaar bekleedde (1830-1840). Als hoogste ambtenaar op het marinedepartement was hij nauw betrokken bij de bestrijding van de Belgische opstand. Op vijftenzeventigjarige leeftijd werd hem eervol ontslag verleend als directeur-generaal. Hij overleed in mei 1845. De drie zonen van zijn enige dochter kozen allen voor een carrière bij de marine.

Anita M. C. van Dissel

M. Prak, *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud. Sociale verandering in het revolutietijdvak, 's-Hertogenbosch 1770-1820* (Memoria. Cultuur- en mentaliteitshistorische studies over de Nederlanden; Nijmegen: SUN, 1999, 349 blz., ISBN 90 6168 648 2).

Door omstandigheden verschijnt deze recensie van Maarten Praks belangrijke studie over Den Bosch in de revolutiejaren rond 1800 veel later dan gepland. Daar staat tegenover dat het nu mogelijk is ook iets te zeggen over de plaats die het boek zich de afgelopen jaren heeft verworven in de vakliteratuur.

Deze monografie over Den Bosch is om een aantal redenen een belangrijk boek. In de eerste plaats maakt zij duidelijk hoe de op lokaal niveau optredende patriotse oppositie uit de jaren 1780 verbonden was met de ideeënwereld en praktijken van het klassieke stedelijk corporatisme van de Republiek, maar toch geen conservatieve beweging was. De patriotten experimenteerden namelijk ook met allerlei nieuwe vormen van politieke mobilisatie en identificeerden zich niet alleen met het wel en wee van hun stad maar juist ook met het lot van de natie. Ten tweede laat Prak goed zien hoe het corporatisme niet in één klap door de Bataafse omwenteling in 1795 werd weggevaagd, maar in golfbewegingen terzijde werd geschoven door het zich doorzettende proces van bestuurlijke centralisatie in het Nederland van de vroege negentiende eeuw. En in de derde plaats is dit een voorbeeldige *case study*. Met een variatie op de bekende uitspraak van Clifford Geertz: het ging Maarten Prak niet om de bestudering van een specifieke stad, maar om de analyse van (politieke en sociale) ontwikkelingen die zich ook in deze stad manifesteerden. Vele historici zijn er zich in hun onderzoek wel van bewust dat zij zich met een *case study* bezighouden. Zij kwalificeren vaak hun onderzoek ook als zodanig, maar doen in feite weinig of niets met die constatering. Bij Prak ligt dat anders. Zo geeft hij nauwkeurig aan dat Den Bosch — op zich al een uitzonderlijke stad omdat het lag in het generaliteitsland Staats-Brabant — een bestuursmodel kende dat afweek van zowel de steden in Holland als die in de oostelijke landgewesten. Maar daarnaast, zo toont hij ook aan, leek Den Bosch als stad waarin het corporatisme voor de dominante sociale structurering zorgde heel veel op Leiden, Groningen, ja zelfs Amsterdam ten tijde van de Republiek. Zeker, Den Bosch was bijzonder: het herbergde sinds de bekende overgave aan Frederik Hendrik in 1629 een groot garnizoen en het werd bestuurd door een protestantse elite, terwijl het overgrote deel van de Bosschenaren katholiek was. Maar gelijk in andere steden van de Republiek bezat de Bossche stadsregering een grote mate van autonomie bij interne zaken. Net als elders vormde deze regering een elite die haar macht en invloed uitoefende via onderlinge afstemming en gebruikte ze patronagepraktijken ten opzichte van de rest van de bevolking. Tussen persoonlijk en publiek belang zagen deze bestuurders nog geen verschil. Een groot deel van het stadsbestuur was daarnaast verbonden met intermediaire organisaties, met name gilden, schutterijen en allerlei instellingen voor sociale zorg. Binnen deze corporatieve instellingen speelden vooral vertegenwoordigers van middengroepen een belangrijke rol.

Het uit drie delen bestaande boek heeft een hechte en heldere structuur. In deel 1 ('Republikeinse veelheid') staat het fenomeen corporatisme centraal. Kenmerkend voor Den Bosch, maar ook voor de andere steden in de Republiek, was dat de institutionele, ideologische en economische aspecten van het corporatisme elkaar wederzijds versterkten. Steeds opnieuw blijkt hoe al de verschillende categorieën van stedelingen (van geboren Bosschenaren tot en met recente nieuwkomers, van kantwerksters tot en met joodse kooplieden) via allerlei arrangementen en bepalingen aan elkaar vastzaten en met elkaar dienden te leven. In het afsluitende hoofdstuk van dit deel plaatst Prak het stedelijke corporatisme à la Den Bosch in een omvattende Europese context. Daarbij sluit hij aan op een indertijd al door Max Weber uitgezet spoor. Alleen in de echt verstedelijkte, maar niet zozeer verstatelijkte gebieden in Europa (Noord-Italië, Zuid-Duitsland en de Republiek), zou het corporatisme dominant worden, waarbij vaak in gilden en schutterijen georganiseerde ambachtlieden en winkeliers, het sociale draagvlak vormden. Stedelijke elites van grootburgers sloten hier voortdurend allianties met deze middengroepen die stevast hun economische en politieke invloed blijvend wilden laten gelden.

Deel 2, dat de roerige patriottentijd en zijn nasleep behandelt, oogt als een kort intermezzo, maar laat zien dat het er in Den Bosch tamelijk gewelddadig aan toe ging in de zomer van

1787. Na de inval van het leger van de koning van Pruisen sloeg het muitende deel van het garnizoen, aangevuld met balorige lieden uit het gemeen, aan het molesteren, plunderen, aanranden en ruiten inslaan. Er vielen doden en een kwart van alle huizen leed schade. Nadien zouden twee onderofficieren en een cavalerist met de doodstraf worden bestraft. 'Een corporatieve revolutie', noemt Prak het optreden van de Bossche patriotten en dat van hun geestverwanten elders in de Republiek, met wie de Bosschenaren ook contacten onderhielden. Overal in patriotse kringen gold burgerbewapening als panacee voor de droeve staatkundige en financiële positie van de Republiek. In Den Bosch vormde het plaatselijke exercitiecorps zich vanuit de gelederen van de schutterij. De crux is voor Prak dat de radicaliteit van het patriotse programma niet steunde op buitenlandse invloed, maar 'werd ingegeven en gestuurd door de maatschappelijke parameters van het corporatisme ... De patriottenbeweging steunde op de sociale lagen die ook het corporatisme droegen, te weten regenten en de corporatief georganiseerde middengroepen.' Pas na de Franse revolutie in 1798 en haar export naar elders zou zich een alternatief revolutiemodel aandienen.

Na de capitulatie van Den Bosch voor de aanval van Franse legers in oktober 1794, zo blijkt uit deel 3 ('Democratische eenvoud'), werd het proces ingezet waarbij uiteindelijk — wat voor vele betrokkenen een onbedoelde, ongewenste en ongeplande ontwikkeling was — het stedelijk corporatisme geweldig aan betekenis inboette. Zoals bekend werden in de eerste jaren na de Bataafse omwenteling regelmatig verkiezingen gehouden. Een groot deel van de mannelijke bevolking mocht hieraan meedoen. Na verloop van tijd daalde de animo echter aanzienlijk. Ondertussen ontwikkelde zich een ingewikkelde driehoeksverhouding tussen het Bossche stadsbestuur (de nieuwe municipaliteit, die sterk vasthield aan stedelijke autonomie), de Vaderlandsche Sociëteit (die zich steeds meer als het alternatieve gezag in Den Bosch deed gelden) en het voorlopige, gewestelijk bestuur van het 'Volk van Bataafsche Brabant' (een nieuwe bestuurslaag waarvan het bestaan een breuk betekende met de nauw met het aloude corporatisme verbonden lokale autonomie). Omdat de institutionele structuur van de Republiek ingrijpend was veranderd, kwamen zowel de autonomie van steden gelijk Den Bosch als het corporatisme daarbinnen onder vuur te liggen. Steeds heftiger werd de strijd op nationaal, gewestelijk en lokaal niveau tussen federalisten en unitarissen. De laatsten, voorstanders van vergaand centralisme, wonnen. De eenheidsstaat werd ingevoerd, hoezeer ook in de Nationale Vergadering de meerderheid nog lang had geloofd in een vrij los staatsverband. Steeds meer en ingrijpender, zo laat Prak fraai zien voor de gilden, zouden daarna Haagse besluiten de gang van zaken in Den Bosch gaan bepalen. Vooral ook de slechte financiële staat waarin Nederland rond 1800 verkeerde gaf een impuls aan institutionele veranderingen die het corporatisme verder deden uithollen. Zo diende zich een nieuw samenlevingsverband aan: de natiestaat, met geheel nieuwe mogelijkheden van identificatie.

Zoals in veel van zijn publicaties toont Prak zich in deze studie opnieuw een historicus die niet schuwt vergelijkingen te trekken, inzichten van (historisch) sociologen te gebruiken en het debat met andere onderzoekers aan te gaan. Wat mij betreft ligt de charme van zijn boek vooral op dit vlak. Hoezeer ook het Bossche corporatisme en zijn onttakeling zorgvuldig is beschreven, de reikwijdte van het boek is veel groter dan de stadsgeschiedenis van Den Bosch. Dat was de bedoeling van de auteur en daarin is hij geslaagd. In vrijwel elke overzichtsstudie die daarna verscheen over de politieke geschiedenis van Nederland rond 1800 wordt het boek aangehaald.

MIDDELEEUWEN en NIEUWE GESCHIEDENIS

P. Nissen, V. Hunink, ed., *Vita Radbodi. Het leven van Radboud* (Nijmegen: Vantilt, Radboud Universiteit Nijmegen, 2004, 63 blz., €9,95, ISBN 90 77503 20 X).

Sinds 1 september 2004 heeft de Katholieke Universiteit Nijmegen een nieuwe naam: Radboud Universiteit Nijmegen. Daarmee wil ze haar band met het Nijmeegs Universitair medisch centrum St. Radboud onderstrepen en tevens verwijzen naar de Sint-Radboudstichting, die in het begin van de twintigste eeuw de oprichting van deze universiteit heeft voorbereid. Maar wie was de heilige Radboud dan wel? Toch niet die hertog of koning der Friezen, die na zijn dood liever met zijn voorvaderen in de hel wilde verkeren dan als eenling van zijn geslacht in de hemel. Nee, het was zijn naamgenoot en afstammeling van moederskant bisschop Radboud, die van 899 tot 917 het Utrechtse bisschopsambt bekleedde, maar vanwege het Noormannen-gevaar met zetel in Deventer. Aan deze bisschop is in de tiende eeuw tijdens het episcopaat van zijn opvolger Balderic een biografie gewijd, een heiligenleven, waarin zijn liefde voor studie en onderwijs en zijn vrome en ascetische levenswijze breed worden uitgemeten.

Van deze *Vita* bestaan een lange en een korte versie, beide overgeleverd in handschriften uit de vijftiende eeuw en sindsdien gedrukt en uitgegeven. Lange tijd werd de korte versie voor de oudste gehouden, maar sinds het proefschrift van Brigitte Ahlers, *Die ältere Fassung der Vita Radbodi* uit 1976 wordt algemeen aangenomen dat de langere versie de oorspronkelijke is. Op het enige daarvan bestaande handschrift is dan ook deze nieuwe uitgave met vertaling gebaseerd, die in enkele ondergeschikte details afwijkt van de standaardeditie in de *Monumenta Germaniae Historica* uit 1887.

In de inleiding (11-29) wordt de problematiek betreffende de datering en de handschriftelijke overlevering helder uiteengezet, evenals de historische waarde die we aan een heiligenleven moeten hechten, dat immers niet bedoeld was als proeve van objectieve geschiedschrijving, maar om tijdgenoot en nageslacht te stichten. Hoe Radboud voor en tijdens zijn episcopaat werkelijk heeft geleefd, komen we dan ook niet aan de weet, maar uit opmerkingen die de heilige in de mond worden gelegd, kunnen we min of meer de standpunten uit de tijd en het milieu van ontstaan afleiden. De uitgevers wijzen daarop dan ook in hun inleiding (15), waar ze een indirecte kritiek op het systeem van de rijkskerk onder keizer Otto I signaleren evenals een sacrale bevestiging van het gezag van bisschop Balderic. De enige discrepantie die ik opmerkte, is de vermelding op pagina 22 van de verplaatsing van de Utrechtse bisschopszetel naar Deventer door Radbouds voorganger bisschop Odilbold, 'waarschijnlijk in 895', met verwijzing in noot 52 op pagina 23 naar een artikel van A. G. Weiler, die deze datum ten onrechte zou hebben genoemd. Waarschijnlijk viel die verplaatsing enige jaren eerder.

Het grootste deel van het boekje (32-57) bevat op de linker bladzijden de Latijnse tekst en rechts de Nederlandse vertaling van de lange versie van de *Vita Radbodi*, wat tekstvarianten betreft voorzien van noten links en voor inhoudelijke verwijzingen rechts onderaan de pagina, in doorlopende nummering. Het soms vrij gekunstelde Latijn van de *Vita* is met behoud van de letterlijke betekenis toch in goed leesbare Nederlandse zinnen vertaald, die vaak ook iets korter zijn. Ook typografisch is het boekje fraai verzorgd, met de noten van de inleiding telkens onderaan de rechter bladzijde, ook als ze op de linker bladzijde betrekking hebben, waardoor een rustiger bladspiegel is ontstaan dan bij voetnoten onder beide pagina's. De uitgevers hebben eer ingelegd met hun werk en de Radboud Universiteit Nijmegen een goede dienst bewezen met dit mooie boekje.

Johanna Maria van Winter